

Jakt på gjess og ender

*Ås jeger- og fiskerforenings kveldskurs
Kursleder/ fagansvarlig: Ivar Hjermundrud*

Grågås. Foto: Michael Maggs, Wikimedia Commons.

Grågås. Foto: JdForester. Wikimedia

Kanadagås. Foto: Guido Gerding, Wikimedia Commons

Stokkand hunn. Foto: Allan D. Wilson, Wikimedia Commons

Innhold:

- 1. Jakt på gjess og ender – opplevelser og utfordringer.**
- 2. Våpenbruk og jaktmetoder.**
- 3. Jaktbare arter og forveksling med fredet fugl.**
- 4. Behandling av felte gjess og ender.**

1. Jakt på gjess og ender – opplevelser og utfordringer.

Jakt på gås og and gir mange varierte muligheter til spennende jakt og naturopplevelser.

Andejakt var nok mer utbredt før. Det er blitt færre jaktbare arter og mindre av innsjøer og våtmarksområder der det kan jaktes, på grunn av vern, naturinngrep og/eller fordi eiere ikke gir tilgang på jaktkort eller utleie. Gåsejakt har dels blitt innskrenket av samme grunner, men fordi bestandene av grågås, kortnebbgås og kanadagås har økt mye i noen regioner de siste tiår, er det likevel blitt langt bedre tilgang på gåsejakt langs kysten vestpå og nordpå, og for landet under ett. Det er også muligheter til å jakte i Sverige og Danmark, som har større bestander.

Det har skjedd til dels store bestandsendringer for flere arter i Europa i moderne tid. Årsakene varierer og ofte virker flere faktorer sammen, slik som drenering/oppdyrking og andre naturinngrep, utsetting av arter, ulike jaktordninger og fredningsordninger (både offentlige og private), klimatiske endringer med mer.

Hekkebestand av grågås har økt fra 70-tallet, var på ca 10 000 par i 1995, nå ca 18 000 par. Hekkebestand av kortnebbgås omlag firedoblet siden 1980, høstbestand nå ca 80 000 (?)

Jakt på gås og and er svært krevende:

- Mange arter av ender **likner hverandre, særlig i flukt om høsten** fordi hannfugl da har såkalt eklipsedrakt og likner på hunnfugl. Arter av grå gjess (slekten *anser*) er også ganske like, særlig i flukt, og på noe avstand, da man ikke ser detaljer, som farge på ben og nebb, striper eller flekker i fjærdrakt m.v. Lyd, størrelse og atferd er da viktige tilleggsmomenter for å kunne vite hva man ser.
- Gjess, dykkender og fiskender har fjærdrakt og fysikk som krever **korte haglehold**. Kort hold er samtidig svært bra for å kunne vite hvilken art det er.
- Gås og and beiter stort sett på flatmark eller vann/våtmark som krever særlig omtanke for sikker bakgrunn og å unngå rikosjett ved post- og smygjakt med rifle.
- Gås og and opptrer ofte i flokk - hold fokus på ikke å skade fugl nær den du velger, særlig i flukt når flokk letter eller bremser opp/svinger seg ned for å lande. Du bør ha minst en meter mellom! Og kun "ving-i-ving" for å ta to i ett skudd!

Gåsejakt og andejakt gir stor spenning, kanskje nettopp fordi det er krevende!

Når en flokk gjess eller ender kommer pent spredt inn mot posten din, og flott fugl går ned for gode skudd, ja da gir jakta en opplevelse og glede du vil huske lenge! En opplevelse som også gir lang "aktiv ettervirkning" - først hele jaktdagen, deretter når du gjør gås eller and gryteklar (flås eller ribbes, åpnes, modnes, fryses etc), og til slutt oppleves jaktgleden på ny når viltet blir servert og jakten gjenfortelles i familien eller venneflokken...

2. Våpenbruk og jaktmetoder.

Det jaktes mest med hagle. Rifle kan benyttes på fugl som beiter dersom det er sikker bakgrunn. Vannflater gir rikosjettfare og derfor sjelden sikker bakgrunn ved jakt fra båt eller svakt skrånende strand. Rifle blir derfor i praksis bare aktuelt på gås som beiter på land ved gunstige terrengforhold. Gjess beiter ofte på åker, fuktig eng/grasmark og frodig kulturbeite.

Gjess jaktes dels ved smygjakt, men mest ved postering på trekksteder og beiteplasser. Ender jaktes dels ved smyg- eller støkkjakt fra båt eller land, men mest ved posteringsjakt.

Kort nok hold med hagle:

- Gås i flukt ca 25 meter – gås på land/vann ca 20 meter.
- And i flukt ca 30 meter – and på vann/land ca 20 meter.

Tips:

- Gjess og ender er nær nok når du ser fargeforskjeller både i hode/hals og bryst.
- Ofte vil to eller noen få gjess observere en valgt beite/hvileplass, men snu og fly bort, før en større flokk så etter kort tid kommer inn for landing.

Danske undersøkelser på kortnebbgås viste at ved å redusere anbefalt haglehold fra 30 til 25 meter ble skadeskyting redusert fra ca 35% i perioden 1990-96 til under 20% i perioden 1997-2005. Fellingsmulighet ble neppe berørt, i alle fall økte omfanget felte fugl siste periode.

Ved postering og smygjakt er KAMUFLASJE svært viktig. Særlig **gjess ser svært godt**. Kamoufler gjerne alt – klær, ansikt, hender, gevær og postplass.

Mange lokkefugl (10 – 20) er bra ved posteringsjakt, evt. også ved smygjakt. Lokkefugl settes med hodet mot vinden, i ca V-form på land, i ca U-form på vann. Alle lokkefugl settes innen haglehold, med de bakerste mot, eller noe til side for, posten.

Kanadagås er STOR, derfor er **grove hagl viktig**, US 2 til 3 (norsk 1 eller 2) anbefales. For øvrige arter av gjess anbefales haglstørrelse US 4 (norsk nr 3). Jevn dekning av hagslvermen er også svært viktig. Prøveskyting er fornuftig for å sjekke både dekning og inntrengning.

Det er like mange hagl i en patron nr 2 stål som i nr 4 vismuth (gitt samme ammotype ellers). BlackCloud fra Federal er eneste stålpatron jeg ser anbefalt for jakt (men ikke prøvd selv). Patroner i tungsten eller tungsten matrix har jeg prøvd selv, går bra. Bly er fortsatt ikke lovlig på ender og gjess ved innsjø og vassdrag.

Det er mange hagletyper og patron typer på markedet. Hagler finnes både med vanlig 70 mm kammerlengde, 76 mm magnum og flere nye større typer magnum, opptil 89 mm kammer.

Haglnummer: Nå brukes mest amerikansk betegnelse på haglstørrelse (US-nummer). Disse ligger ett nummer høyere enn tidligere norsk og engelsk betegnelse.

Husk at sammenfelte vinger dekker mye vitaldelar ved sideskudd på fugl i ro på vann eller land - derfor viktig med svært kort hold da!

3. Jaktbare arter og forveksling med fredet fugl.

Artskunnskap er viktig, ikke minst å kunne ta helhetsbildet - utseende, størrelse, lyd og atferd i ulike situasjoner, fluktbilde, fargetegninger, kjønnsforskjell m.v.

På Internett finnes mange kunnskapskilder, for eks. temalenker knyttet til Norges Jeger og Fiskerforbund, Miljødirektoratet, universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter (som NINA, Norsk Institutt for naturforskning). En av de bedre som viser fuglearter med gode bilder og lydfiler synes jeg er finske Naturgate, et samarbeid mellom flere aktører, se:

<http://www.luontoportti.com/suomi/no/>

3.1 Gjess

Jaktbare gåsearter:

Jakttid fra 10. august til 23. desember (jakt på sjø i Oslofjorden fra 10. september).

Grågås (ca 80 cm, 3 - 4 kg), vanlig ved Årungen. Hekker mest på kysten fra Vestlandet og nordover, men også i Oslofjorden og Agderkysten.

Kanadagås (ca 95 cm, 4 – 6 kg) vanlig ved Årungen.

Kortnebbgås (ca 70 cm, ca 2,5 kg), hekker Svalbard, trekker både norskekysten og Oslofjord - innlandsrute til Trøndelag. Ikke sett ved Årungen? Jakt først fra 21.8. fra Rana og nordover, fredet i Finnmark pga forveksling sædgås/dverggås.

Stripegås (ca 80 cm), fremmed art, svært lys grå drakt, svarte striper, såvidt sett ved Årungen.

Arter som kan forveksles med jaktbare gjess:

- **Hvitkinngås** (ca 65 cm), nordlig art men lokal bestand i Oslofjorden, vanlig ved Årungen

- **Dverggås** (ca 60 cm) kan ligne grågås, hvitt bliss over nebbet, hekker Finnmark og Sibir, trekker i all hovedsak øst for Norge, svært truet art, **overvåkes**.

- **Tundragås** (ca 70 cm, vel 2kg) ligner grågås, mørkere, hvitt pannebliss, men ikke hos ungfugl, hekker Sibir, fåtallig sørnorge, men kan optre.

- **Sædgås** (ca 75 cm, ca 3kg) ligner grågås og kortnebbgås, mørkere hode/hals, dyp basunaktig rop, fåtallig Østlandet, **overvåkes**.

- **Ringgås** (ca 60 cm) hekker Svalbard, noe trekk på norskekysten, fåtallig Østlandet.

- **Gravand**, stor and, hvit m sort hals, brunt brystbelte, ligner liten gås, ses tidvis Årungen.

- **Storskarv** (mellomskarv, egen underart), kan likne gås i flukt i motlys/lite lys. Vanlig og jaktbar fra 21.8. ved innsjø som Årungen. Sitter ofte i trær og på blåser/staker ved vannet.

Generelt om gjess:

Gjess og ender er i samme orden og gruppe (andefugler), men er likevel mye forskjellige.

Gjess er rene vegetarianere. Hannen litt større enn hunnen, men har samme farger.

Gjess kan bli svært gamle, og er voksne fra 2 år. Legger 4-6 egg.

Sein vår begrenser produksjonen.

De fleste gjess er monogame og holder sammen hele året, men søker ny make når en dør. Gjess er gode flyvere. Men i juni/juli hvert år skiftes de store vingefjærene (myter), og de kan da ikke fly ca 2-4 uker, samler seg da i store flokker langt ute på sjøen. Årets ungfugl av gjess følger de voksne fram til neste vår. Dette er til god hjelp for artsbestemmelse av ungfugl.

Gråbrune gjess; slekten **anser**: grågås, kortnebbgås, sædgås, dverggås
Mer/andre farger; slekten **branta**: kanadagås, hvitkinngås, ringgås, stripegås, snøgås.
Grågås, kanadagås og hvitkinngås hekker i Akershus.

Bestandene av flere gåsearter har økt, men dverggås og sædgås har gått mye tilbake. Sædgås var jaktbar til 2001, nå fredet. Dverggås er sterkt truet. Grågås har økt kraftig de siste 40 år, og er minst firedoblet siden 1970-tallet. Kanadagås fordoblet siden det ble åpnet jakt fra 1986.

Bestandsestimater :

- Grågås: Hekkebestand omlag 20 000 par, høstbestand ca 130000 (?). Felt ca 19 000 i 2015.
- Kanadagås: 2015 hekket ca 3000 par, høstbestand omlag 15 000. Felt 2015: ca 3000
- Kvitkinngås: Hekker mest Arktis, overvintrer Europa, ca 270 000. Ca 600 par Sør-Norge.
- Sædgås: Fåtallig Norge, Øst-Europa sterk, totalt ca 40 000 par og høst ca 300 000 fugl.
- Dverggås: Sjelden. Omlag 20 par i hekkebestand Finnmark.
- Kortnebbgås: Hekkebestand Svalbard omlag 30 000 par 2015. Felt i Norge 2014: ca 1800

3.2 Ender

Jaktbare gressender:

Jakttid fra 21. august til 23. desember (i Oslofjorden fra 10. sept.).

Stokkand (58 cm, 1-1,5 kg), blått vingespeil med hvite bånd, vanlig hele landet.

Brunakke (46 cm, 0,4-1,1 kg), grønt speil, hannen fløytelyd i flukt ("pipand"), vanlig

Krikkand (36 cm, ca 0,3 kg), tydelig grønt speil, vanlig hele landet.

I tillegg kan tre fremmede arter felles: Knoppand, Mandarinand og Stivhaleand. Sistnevnte utgjør risiko mhp parring med andre arter.

Gressender som kan forveksles med jaktbare, fire er rødlistet (VU sårbar, NT nær truet eller EN sterkt truet):

Snadderand ligner Stokkand; litt mindre, lite hvitt speil, ofte snadderlyd, sjelden art.

Knekkand ligner krikkand; litt større, matt grønt speil med hvite kanter, snerrelyd, sjelden.

Stjertand kan ligne stokkand, spiss stjert, tynn hals, plystrelyd, fåtallig.

Skjeand kan ligne stokkand og brunakke, framtung profil, gråblå vingefelt foran, fåtallig.

Rustand, fremmed art. Nesten stor som gravand, mye av fuglen er rustbrun, hode og hals lysere brune, nær hvit, vingene har stort, hvitt felt og svarte spisser.

Jaktbare dykkender:

Jakttid fra 10. september til 23. desember.

Kvinand (48 cm, 0,7-1 kg), hekker i hule trær/holk, tydelig hvitt speil, hannen hvit kinnfleck og hvinende vingelyd i flukt, hele landet.

Toppand (43 cm, 0,6-1 kg), tydelig hvitt speil, mørkt hode/bryst og rygg, lys buk, nakkefjær

Siland (55 cm, 0,8-1,3 kg), liten fiskand, nebbkrok, nakkefjær, hele landet.

Laksand (64 cm, 1,4-2 kg), stor fiskand, nebbkrok, ruger i hule trær/holk, mest i nord.

Ærfugl (60 cm – 1,6-2,9 kg), lever kun på kysten.

Dykkender på rødlista som kan forveksles med jaktbare:

Bergand (mest i fjellstrøk) og **Taffeland** (lavlandet i sør) ligner Toppand, lysere/mer grå rygg, sjeldne, *overvåkes*. Taffeland kan tenkes ved Årungen.

Sjørre ligner Svartand, har hvitt vingespeil, fåtallig, *overvåkes*. Kystbundet, neppe Årungen

Svartand (50 cm, ca 1 kg), hekker i fjellet, trekk på kysten. Sett i Årungen. Kun jaktbar i Østfold

Havelle (55 cm, 0,6-0,9 kg) kan tenkes, men er mest i N-Norge og på kysten seinhøsten.

Generelt om ender:

Hannen i praktdrakt vår-sommer, men har eklipsedrakt som likner hunnen høst-vinter. Ender er streiffugl eller trekkfugl. De er voksne fra to år, og legger fra 6 – 12 egg. De fleste arter hekker i innlandet, men ka ha opphold i fjorder og kyststrøk fra høst til vår.

Gressender spiser planter og virvelløse dyr.

Dykkender spiser kreps, småfisk og skjell, fiskender spiser mest bare fisk.

Gressender svømmer med halen over vann – og *letter rett opp fra vannflaten*.

Dykkender har halen ned på vannflaten – og *”løper i gang” langs vannflaten før de letter*.

4. Behandling av felte gjess og ender.

Innvoller fjernes **samme dag**, gjerne rett etter jakten. Tarmer, krås og lever tas ut med en krok eller med fingrene. Om det er mat i kroa (spiserørutvidelsen i halsen), fjern den også.

Gjess og gressender kan henge 2 – 3 dager etter halsen til mørning/modning under gode kjølige forhold. Det er da best å flå eller ribbe fuglen før den henges til modning.

Fugl fra næringsrike vann gir noe bakterierisiko, f. eks. salmonella - unngå tarmsøl og skylle gjerne fuglen godt innvendig, husk grundig håndvask, bruk gjerne engangshansker.

Dykkender, fiskeender, skarv og måker bør ikke henges til modning. Det oppnås lite ved det, og det viktigste er å flå disse fuglene raskest mulig etter jakt, samt behandle særlig skarv og fiskeender med marinering som fjerner transmak (fordi de spiser fisk).

Fjerne transmak hos fiskand, skarv, måke og dykkand:

- Mariner over natten evt ca 1 døgn i øl som bayer/paleale/bokk, litt mateddik (7%) og bittelitt salt, pepper og et laurbærblad. Evt kok så i ca 15 minutter i 50/50-blanding melk og vann, slå vekk kokevannet.

- Eller legg over natten i melk eller blanding 1/5 eddik (7%) og 4/5 vann (1 l vann til 2,5 dl eddik).

Fett på gås og gressand er sunt og godt, og de kan derfor godt ribbes for å nytte fettlaget.

Ribbing og flåing:

Gjess og ender er lette å flå, vanskeligere å ribbe. I august har de lite fett, greit å flå. Seinere har de ofte bra fettlag, passer bra for ribbing og helstekt fugl.

Nyskutt fugl er lettest å behandle ved flåing og ribbing. Vanskeligst er det å fjerne DUN.

Bruk vann, kaldt ved flåing, men varmt (opp til ca 60 grader) i en kjele for ribbing, beveg fuglen opp og ned og rundt et par minutter slik at vannet får god kontakt inn mot skinnet, ta den opp og flå eller ribb i vei.

Ribb ved å trekke fjær og dun ut den veien de sitter festet.

Gjenværende dun svis av med spritflamme (varmebluss, eventuelt grovsalt og et par skjær sprit på ildfast fat). Unngå å brenne skinnet, og trekk ut evt fjærpinner.

Ender kan ha MYE dun igjen, en variant er (etter å ha ribbet fjærdrakten godt) å varme vann i en kjele og sette til husholdningsparafin som smelter og flyter, dypp fuglen ned gjennom dette så legger smeltet parafin seg overalt, dypp så i kaldt vann og skrell av stivnet parafin og dun.

Litteratur:

Ole Kirkemo: "Jakt på gås, and og sjøfugl" - 250 sider - Gyldendal 1997

Jegerprøveboka, Landbruksforlaget

Feltbok av Viggo Ree, 6. rev utgave 2002, utgiver DN

Helge Hagen: "Når viltet er skutt", behandling av norsk vilt med oppskrifter, Gyldendal 1992

NINA-rapport 317 (2008): Truete arter og ansvarsarter: Kriterier for prioritering i kartlegging og overvåking. Anne Sverdrup-Thygeson m. fl.

Forsker Arne Follestad, NINA, foredrag Sortland 14.3.2012 "Grågås - biologi og forvaltning"

Shimmings, P. & Øien, I. J. 2015. Bestandsestimater for norske hekkefugler. NOF-rapport 2015-2.